

KUR'AN TİLÂVETİ ve MÛSİKİ

Fatih Çollak¹

Kur'ân-ı Kerîm birçok yönüyle çeşitli ilimlere konu olmuştur. Bunlar içinde Kur'an kelimelerinin okunuşuyla ilgili farklılıklar *kıraat* ilminin, harflerinin telâffuz keyfiyeti *tecvit* disiplininin konusunu teşkil eder. Kur'ân-ı Kerîm'in sahih kıraatlerden biriyle tecvit kuralları çerçevesinde okunuşunun literatürdeki karşılığı *tilâvet* tabiridir.

Tilâvet Kur'an'a has bir okuyuş tarzıdır. Bunun bir ön hazırlığı ve kendi içinde şartları vardır. Ön hazırlık safhası Kur'an'ı bir ibadet maksadıyla, bir niyete bağlı olarak okumak olan tilâvetin şartları şunlardır :

1. Tilâveti sesli olarak icrâ etmek,
2. Tilâvet esnasında tecvit ve kıraat kaidelerine; harflerin mahsus mahreçlerine, lâzımı ve ârızî sıfatlarına, vakıf ve ibtida kurallarına riayet etmek,
3. Güzel ses ve musiki nağmeleriyle okumak.

Tilâvet şeklinde Kur'ân'ı okuyuşun kendine özel bir tarzı vardır. Bu tarz eda ve seda ile Kur'ân'ı okuyuşun kendine özge, diğer musiki ile icra edilen türlerden tamamen farklı bir tarafı mevcuttur. Camilerde okunan aşr-ı şerifler, ramazan mukâbeleleri ve diğer meclislerdeki (mevlit, sünnet, düğün, cenaze vs.) okumalar hep tilâvet tarzıyladır².

Bilindiği üzere musiki eserlerinin sözleri *güfte* diye tâbir edilir. Güfteler nazım tekniği ve muhteva yönünden sahip olduğu ilmî ve edebî vasıflarıyla okuyucularının beğenisini kazanırken, bestelenmiş güfteler bunun ötesinde musiki nağmelerinin artı katkılarıyla dinleyenlerin ruh ve gönül dünyasında derin izler bırakır. Güftelerin bestelere oranla hâfızalardan silinip gitmesi daha kolaydır. Örneğin, İstiklâl Marşı -güfte kalıpları

¹ Yrd. Doç. Dr., M.Ü. İlahiyat Fakültesi E. Öğretim Üyesi.

² Karaçam, İsmail, *Sonsuz Mucize Kur'ân İlmî ve Edebî Sırları*, İstanbul, 2007, (nşr. Ensar), s. 250.

içindeki- mısralarıyla çok az insanın ezberinde iken, bestelenmiş haliyle milyonların hâfızasına nakşolmuştur. Unutmamak gerekir ki söz uçar, gider; yazı sâbit kalır.

Kur'ân-ı Kerîm ilâhi bir güftedir, bu güftenin bestesi de *tecvit* disiplinidir. Kur'an güftesini beşeri bütün sözlerden ayıran önemli bir vasıfta onun kendine has bestesiyle, yani *tecvit* kuralları çerçevesinde okunmasıdır. Tecvit Kur'ân'a hastır; başka hiçbir dîni metin tecvit ile okunmaz. Kur'an güftesinin sahibi olan Allah (cc) onun tecvit bestesiyle okunmasını emreder : “(Ey Muhammed) Kur'ân'ı tertîl üzere (tecvit ile) oku!³” Âyet-i kerîmede geçen *tertîl* kelimesi Hz. Ali tarafından “*tecvîdü'l-hurûf*” diye tefsir edilmiştir⁴ ki bu, harflerin güzel ve doğru bir şekilde telâffuz edilmesi anlamına gelir.

Kur'an gibi ilâhi bir güftenin *tecvit* bestesiyle icrâ edilmesinin mânası Kur'ân'ın Kur'an gibi okunması, yani tilâvet edilmesidir ki bu da daha önce ifade edildiği üzere sesli okuma, tecvit ölçüleri ve musiki nağmeleriyle tezâhür eder.

Mûsiki nağmeleri, duygu ve düşünceleri kulağa hoş gelen düzenli ve ölçülü seslerle anlatma sanatının adı olan Mûsiki ilminin konusunu teşkil eder. İnsanı etkileyen düzenli ve ölçülü sesler insan hançeresi veya müzik aletlerinden çıkan müzikal seslerdir. Müzikal seslerden nağmeler meydana gelir. Nağme, güzel ses, beste ve makam seyrine göre çıkarılan sestir. Mûsiki teorisiyle ilgili eserlerde, nağmenin tizlik veya peslikte bir müddet duran ve insanın hoşuna giden ses olarak tarif edildiğini görmekteyiz⁵.

Kur'ân tilâvetinde nağmeli okuma (*terennüm*), güzel sesle ve makamlı kıraat (*tegannî*) önce insanın nefesine, sonra kalbine nüfuz eder. Kur'ân'ı musiki nağmeleriyle okumak onu dinlemeye sevkeden önemli bir etkidir. Elmalılı Hamdi Yazır konuya ilişkin şu tesbitlere yer verir : “ (...) Kur'an okurken tecvit ve güzel ses olması gereken bir husustur. Kur'an okurken

³ el-Müzzemmil, 73/4.

⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*, Kahire, ts., (nşr. Ali Muhammed Debbâğ), I, 209.

⁵ Uygun, Nuri, Kur'an ve Mûsiki, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-II*, İSAV, İstanbul, 2001, (nşr. Ensar), s.50.

sesin güzelleştirilmesi, teganni edilmesi dinin uygun görüp teşvik ettiği bir husustur. Ancak bu icraat nazmı bozan, mânayı unutturan kuru ses nağmeleriyle değil, harf ve kelimelerin tecvidine, mânanın inceliklerine riayet ederek olmalıdır ki Arap lahni tabirinden kasıt ta budur⁶”.

Kur’ân mûsikisi öncelikli olarak tecvit kurallarının kendine has ölçüler çerçevesinde uygulanmasından doğan tabî bir seslendirmedir. Harflere ait mahreç ve sıfatların hakkıyla seslendirilmesi, med miktarları, aynı cinsten yahut mahreç yakınlığı olan harfler arasında geçerli olan tam veya kısmî ulama (*idgam, iklâb, ihfâ*) icraatları, vakıf ve ibtidâ kâideleri vs. tecvit disipliniyle tezâhür eden bu seslendirme, mûsiki ilminin konusu olan müzikal seslerden çok, nağmesiz ve doğal haliyle Kur’an mûsikisinin bizâtihi kendisi, asıl ve ilk kısmıdır. Tecvit kurallarının çerçevesinden çıkmaksızın, nağmeli (ezgili) seslerle, tenafür sesleri denilen uyumsuz ses aralıklarından çıkan seslerden kaçınıp, uyumlu ses aralıklarını gözeterek yapılan okuyuş ise mûsiki ilmini ilgilendiren kısım. Uyumlu ses aralıklarını dikkate almadan yapılan bir kıraat, tecvit kurallarına uyulsa bile dinleyenlerce yadırganan bir okuyuş olarak algılanacaktır. Mûsiki sanatında en belirgin özelliklerden biri, sesle yapılan irticâli (anında doğuş) bestelerdir. Dîni mûsikimizdeki Kur’an tilâveti, Mevlit, Ezan, Kâmet, gibi türler bu şekilde okuyuş anında bestelenirler. Bu bakımdan okuyucu aynı zamanda bestekâr olup, ses güzelliği, mûsiki bilgisi ve beste yapma kabiliyeti başarısını etkileyen özelliklerindedir⁷.

Kur’an tilâvetinin tertîl (*tecvit*) üzere olması gerektiği bizâtihi Kur’ân-ı Kerîm’de beyan edilmiş⁸, hadis rivâyetlerinde Kur’ân’ın güzel sesle okunmasının önemi üzerinde durulmuştur. Bu rivâyetlerde öne çıkan hususları şöyle sıralamak mümkündür :

⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (Yeni Mealli Türkçe Tefsir), *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul, 1936, (Matbaa-i Ebüzziya), V, 3948.

⁷ Kur’an ve Mûsiki, s.49.

⁸ el-Müzzemmil, 73/4.

1- Allah güzel sesli bir peygamberin Kur'ân'ı teganni ile yüksek sesle okumasından çok hoşnut olur⁹.

2- Kur'an tilâvetinde teganni etmeyen makbul bir iş yapmamıştır¹⁰.

3- Kur'ân'ın seslerimizle güzelleştirilmesi istenmiştir¹¹.

4- Güzel ses Kur'ân'ın süsüdür¹².

5- Güzel ses Kur'ân'ın güzelliğini daha da arttırır¹³.

6- Güzel sesiyle yatsı namazında Tîn sûresini okuyan Hz. Peygamber (sav) kendisini dinleyen sahâbî el-Berâ b. Âzib'i çok etkilemiştir¹⁴.

7- Hz. Peygamber (sav) güzel sesi ve nağmeleriyle Kur'an okuyan sahâbî Ebû Mûsa el-Eş'arî'yi övmüştür¹⁵.

Gerek Kur'ân-ı Kerîm'in âmir hükmü¹⁶ gerek bu rivâyetlerde öne çıkan nebevî açıklama ve teşvikler çerçevesinde Kur'ân-ı Kerîm'in tertîl (*tecvit*) üzere ve güzel sesle okunması müstehap kabul edilmiştir ki sâhabe, tâbiûn ve İslâm âlimlerinin bu hususta kesin ittifakı vardır¹⁷. Buna karşılık rivâyetlerde yer alan ve birden çok mânaya gelen *tegannî* kelimesinin¹⁸ yorumundan kaynaklanan yaklaşımlar sebebiyle mûsiki nağmeleriyle Kur'an okumanın câiz olup olmadığı hususu ihtilâfıdır. Enes b. Mâlik, İbn Müseyyeb, Hasan el-Basrî, İbn Sîrîn ve İmam Mâlik'in de aralarında bulunduğu bir çok İslâm âlimi, okuyuştaki asıl gaye ve hûşuya engel olacağı düşüncesiyle bu tarz bir Kur'an tilâvetini mekruh saymıştır. Buna karşılık Hz. Ömer, İbn Abbas, Ebû Mûsa el-Eş'arî Ukbe b. Âmir gibi

⁹ Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an, 19; Ebû Dâvûd, Vitr, 20.

¹⁰ Ebû Dâvûd, Vitr, 20.

¹¹ İbn Mâce, İkâmet, 176.

¹² el-Heysemî, *Mecmaü'z-zevâid*, VII,171.

¹³ Dârimî, Fezâilü'l-Kur'an, 34.

¹⁴ Buhârî, Ezân, 102.

¹⁵ Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an, 31.

¹⁶ el-Müzzemmil, 73/4.

¹⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd fi heydi hayri'l-ibâd*, Beyrut, 1987, (nşr. Şuayb el-Arnaût-Abdülkâdir el-Arnaût), I, 135.

¹⁸ *Ginâ* kökünden gelen *tegannî* kelimesi “makamla okumak, nağmeli söylemek, terennüm etmek, zengin olmak, şiirle övmek veya yermek” (bk. *Kâmûs Tercemesi*, VI. 1111), “ihtiyaçsızlık, az ile yetinme, ruh zenginliği” (bk., *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*, s. 366), “Allah'ın vermeyi taahhut ettiği nimetlerle kalbin doyum noktasına ulaşması (sükûnu), varlığa razı olmak, meşgul olmak, yokluğa sabretmek, geleceğe yönelik arzulardan uzak durmak” (bk., *Keşşâfü ıstılâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*,II,1255) gibi mânalara gelir.

meşhur sahâbe ve âlimlerin de içinde yer aldığı bir grup ise bunu câiz görmüş ve hatta teşvik etmiştir. İmam Ebû Hanîfe ve arkadaşları ile İmam Şâfiî gibi mezhep imamaları da *tegannî* ile okunan Kur'ân'ı dinlemişlerdir¹⁹.

Kaynaklarda detaylarıyla yer alan²⁰ Kur'an tilâveti ve mûsiki konulu rivâyet ve yorumlar bu makalede özet çerçevede incelenmiştir. Konuya ilişkin tesbitlerimizi şöyle sıralamak mümkündür :

1- Mûsiki nağmeleriyle Kur'an'ın tilâvet edilmesi hakkındaki ihtilaflar köklü olmayıp, şekli ve lafzîdir. Bütün fıkıh bilginlerinin tecvide uymayan (med, kasır, mahreç, sıfat vs. kural ihlâli görülen) nağmelerle Kur'an okumayı haram kabul ettiği âşikârdır. Tilâvet âdâb ve erkânını ihlâl edildiği; mûsiki kurallarının hâkim kılınıp tecvit kâidelerinin mahkûm edildiği bir tilâvete cevâz verilmemiştir.

2- Kur'an güftesinin kendine has bestesinin tecvit olduğu ve bunun da asıl ve tabii bir Kur'an mûsikisini teşkil ettiği kesindir. Tecvitli Kur'an katıksız ve doğal mûsikili Kur'an'dır.

4- Kur'ân'ın asıl mûsikisindeki muhteşem ritim ve insicama sadık kalmak kayıt ve şartıyla mûsiki makamlarından her hangi birisiyle Kur'an okumak câizdir, müstehap bir fiildir.

5- Kur'an gibi ilâhi bir güftenin tecvit disiplini çerçevesinde güzel ses ve mûsiki nağmeleriyle tilâvet edilmesi arzu edilen bir husustur. Kur'ân'ı musiki nağmeleriyle okumak onu dinlemeye sevkeden önemli bir âmil olduğu gibi, insanın nefis ve kalbinde inkâr edilmez bir te'sir icrâ eder.

6- Kur'an kendine has eda ve tavrı içinde mûsiki makamlarıyla okunduğunda mânası anlaşılın veya anlaşılmasın kalpleri etkiler, gönüllere sekînet verir ve gözlerden yaşlar akıtır. Kur'an Allah kelâmıdır; Allâh'ı zikretmektir ve O'nun zikridir. Kalpler Allah'ın zikriyle tatmin olur.

¹⁹ Kandemir, Yaşar- Çakan, İsmail Lütfi-Küçük, Raşit, *Riyâzü's-sâlihîn* (Peygamberimizden Hayat Ölçüleri), İstanbul, 2005, ERKAM, V, 118.

²⁰ Safiyyüddin Urmevî, *er-Risâletü's-şerefiyye*, Topkapı Sarayı Ktp., A-3460, vr 3b; Abdülkâdir Merâğî, *Mekâsidü'l-elhân*, (nşr. Tâkî Biniş), 9; Ladikli Mehmet Çelebi, *Zeynü'l-elhân*, Nüruosmaniye Ktp., 3655, vr, 5a; Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsiki ve Semâ*, İstanbul, 1976, s. 102 vd; Muhammed Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, İstanbul, 1993, (çvr. Salih Tuğ), s. 22,92, 93; Tayyib Okıç, *Kur'ân-ı Kerîm'in Üslûp ve Kıraati*, Ankara, 1996, s.19; *İsmail Karaçam, Kur'an Tilâvetinde Mûsikinin Önemi*, Nesil, 1997, cilt : 1, sayı: 5, s. 9; amlf, *Sonsuz Mucize Kur'ân İlmî ve Edebî Sırları*, İstanbul, 2007, (nşr. Ensar), s. 178 vd.

Bu zikrin kalpler üzerindeki te'siriyyetinin bir şartı da onu kendine has mûsikisiyle okumak, güzel ses ve mûsiki nağmeleriyle daha da güzelleştirmektir.